

Арістотель

Універсальність вчення Арістотеля: Арістотеля вважають одним із найбільш впливових та різнобічних мислителів усіх часів. Він вчить людей ефективно користуватися розумом, аби вони були в змозі правильно діяти задля досягнення гідного та щасливого життя. У вдосконаленні останнього Арістотель вбачає призначення своєї філософії. Навчаючи людей правильно користуватися розумом, він показує його сильні та слабкі сторони. Ось чому Арістотель застерігає від недбалого ставлення до власного розуму. То ж значення його творчого спадку не має хронологічних та культурних обмежень, бо стосується кожної людини у справі вдосконалення власного розуму.

Арістотель належить до найбільш пошанованих європейських філософів у ісламському світі. Значну кількість його творів перекладено арабською мовою. Середньовічні ісламські мислителі говорять про Арістотеля як про *Першого Вчителя*. Цікаво, що європейці відкривають твори Арістотеля у середньовіччі саме завдяки діалогу з арабською культурою. Той факт, що практично забутий латинізованим Заходом Арістотель повертається до нього значною мірою завдяки арабським перекладам, свідчить про універсальне значення його думки та її ресурс примирення Заходу із арабським світом.

Для християнства Арістотель стає, за словами Томи Аквінського, *Філософом*, котрий задає зразки мислення. Його твори надовго визначають предмет тлумачень та коментарів схоластичної традиції. Утім, значний вплив Арістотеля на середньовічну філософію виявляє свій зворотний бік. Модерні мислителі сприймають його вже як опонента¹.

¹ Елседеа Макінтайр пише: “те, що приховув Арістотель, вони (модерні мислителі – О. Г.) побачили”. Тоді “сліпі оголосили про свою зрячість”, назвавши середні віки Темними віками, а себе просвітниками. (Макінтайр Е. Після чесноти. Дослідження з теорії моралі / пер. з англ. – Київ : Дух і літера, 2002, с. 124).

Епістемологічний¹ поворот Арістотеля: Арістотель започатковує такі дисципліни як-от: фізика, логіка, метафізика, поетика, етика, політика та біологія. Він засновує відому під назвою Лікей (або Ліцей) філософську школу. Діяльність цієї школи дає нам зразок того, як філософія може служити практиці життя.

Арістотель вважає, що усі люди за своєю природою прагнуть знати. Спираючись на думку своїх попередників про те, що знання про довколишній світ можливі, він йде далі. Арістотель доводить, що знати дійсність – означає виявляти сутності або природу *конкретних речей*. Це був рішучий крок. Адже і для досократиків, і для Арістотелевого вчителя Платона знання постають як уявлення про першопочаток суцього або про єдину субстанцію. Тож не дивно, що у Лікеї народжуються не лише видатні філософські ідеї, але й виникають такі звичні нам зоопарк та ботанічний сад.

Арістотель стверджує, що філософія має бути корисною для життя. Для цього їй необхідно пізнавати його можливості з тим аби здобути знання найповніше втілювати на благо життя. Удосконалення людського розуму, на його думку, можливе завдяки практиці життя. Інакше, знання, відірвані від реалій повсякденності життя, нерідко стають причиною розчарувань та людських страждань. Практична орієнтація філософії Арістотеля робить її незалежно від історичної епохи та культурної традиції близькою до потреб людей.

Багатоманітність типів раціональності: Арістотель вважає, що вчення про буття має бути не про єдність речей, а про їх множинність. Він перший, хто говорить про принципову багатоманітність раціонального досвіду. Арістотель розрізняє три типи розуму: теоретичний, практичний та поїетичний (творчий). Теоретичний розум має справу з незмінним, наприклад, математика. Практичний розум має справу з досягненням щастя та успіху у людському житті, тобто зі змінним і ситуативним. А тому, практичне знання не може бути загально-дедуктивним, бо його

¹ Епістемологія – галузь філософських знань про природу, будову, структуру, функціонування та розвиток людських знань.

завдання – це віднайдення такої істини, котра є актуальною лише за певних обставин. Значущість одиничного (індивідуального) вимагає такого типу знань, котре бере до уваги моральний фактор. Відтак, моральні знання зорієнтовані не на теоретичний ідеал, а на конкретний контекст їх втілення.

Поняття фронесіс: Для того, щоб виявити практичну природу знань, Арістотель вводить поняття *фронесіс (Pronesis)*. *Фронесіс* – це моральне знання, за допомоги котрого здійснюється пізнання окремого життєвого випадку. Освітнє значення поняття *фронесіс* полягає у його трансформативному ресурсі¹, тобто спроможності практичних знань змінювати людину впродовж її життя. Важливо, що для Арістотеля моральна освіта не означає абстрактного засвоєння знань. Стати моральною людиною може лише завдяки всеохопному та тривалому освітньому процесу, в результаті котрого моральна активність стає 1) концептуально можливою, 2) практично реальною та 3) життєво значущою справою.

Завдання освіти: За Арістотелем, важливим завданням освіти є навчання 1) як розрізняти різні типи раціональності, 2) так і вміти їх застосовувати у відповідності до конкретних завдань пізнання. А тому, освічену людину Арістотель визначає як людину спроможну правильно застосовувати у різних сферах практики різні типи раціональності. Тоді як невігласом, на його думку, є той, хто не розрізняє етику та теоретичну науку. Тому Арістотель заперечував можливість розглядати етику подібно математиці чи риториці.

Арістотель поділяє думку Платона, що умовою можливості досягнення людиною щастя є не лише наявність певного рівня матеріальних умов, але й здобуття нею якісної (говорячи сучасною мовою) освіти. Але на відміну від Платона, він вважає, що головна мета такої освіти полягає не стільки у засвоєнні теоретичних знань, скільки у формуванні правильних, тобто корисних для життя практичних звичок.

Вкрай важливим завданням освіти Арістотель також вважає виховання *гідного громадянина* як індивіда, котрий здатен

¹ В поєднанні з теорією трансформативної освіти Мезіроу (1978 р.) Арістотелевий *фронесіс* обґрунтовує інший концепт – навчання впродовж життя.

приймати правильні рішення, не лише дбаючи про себе, але й беручи відповідальність за інших людей. Відповідальність за іншого вимагає від індивіда не лише володіти істинними знаннями, але й *правильними формами поведінки*. Їх формування також складає завдання освіти.

Роль дозвілля¹ в освіті: Важливо, що освіта, на думку Арістотеля, не припиняється навіть тоді, коли закінчується навчання розуму. Ось чому дозвілля відіграє в освіті не менш вагому роль, ніж звичайне навчання. Він стверджує, що

“треба, щоб громадяни мали можливість займатися своїми справами і (у випадку необхідності) вести війну, але, що бажаніше, насолоджуватися миром і (правильно) користуватись дозвіллям, чинити все необхідне й корисне, а ще більше – все прекрасне. І тому, маючи на увазі цю мету, треба запровадити й відповідне виховання для дитячої та іншої вікових груп, що мають у цьому потребу” (Політика, Книга Сьома, 9).

Відтак, Арістотель говорить про дозвілля (*Scholé*) та теоретичне навчання (*Nous*) як способи життя, завдяки котрим можна отримати достойних громадських діячів. На відміну від Платона він розглядає теоретичну активність під час дозвілля як спосіб життя не лише еліти, але й для усіх громадян. На думку Арістотеля, причини загибелі держав у розквіті свого панування полягають у тому, що їх громадяни не навчилися правильно користуватись дозвіллям. Він стверджує, що

“законодавець мусить докласти зусиль переважно для того, аби його закони, що стосуються і військової справи, і всього іншого, мали на увазі забезпечити громадянам дозвілля (необхідне для державної діяльності) і мир. Адже більшість держав, що звертають увагу на військову підготовку, тримаються поки ведуть війни, і гинуть, як тільки досягнуть панування. Подібно до крици, вони втрачають свій гарт під час миру. А винен у цьому буває законодавець, що не виховав у громадян уміння користуватись своїх дозвіллям” (Політика, Книга Сьома, 16).

¹ Слово школа, котре здебільшого асоціюється із працею, походить від давньогрецького *Scholé*. Останнє по значенню у давньогрецькій ближче до слова дозвілля.

Цікаво, що Арістотель не розглядає освіту у дозвіллі виключно як підпорядкований політичним цілям засіб. Навпаки, для нього політична діяльність сама складає інструмент досягнення людиною евдемонії, тобто щастя, насолоди та блаженства. Саме щастя, а не політичне владарювання визначають основну мету життя людини.

Музика та освіта: Набуття теоретичних знань, отриманих завдяки дозвіллю, Арістотель тісно пов'язує із музичною освітою. Він висловлює думку про те, що

“ніби музика править за інтелектуальну розвагу вільних людей” (Політика, Книга Восьма, 6).

Основну мету музичної освіти Арістотель вбачає в етичному вихованні громадянина. А тому, музика для Арістотеля постає інструментом формування моралі та вдосконалення розуму, а не засобом розваги. Він стверджує, що

“музика має певне відношення до моральної чеснотливості й що вона справляє в даному випадку дію, подібну до гімнастики: як гімнастика сприяє розвиткові організму до певного рівня, достеменно так і музика здатна справити певний вплив на поведінку людини, розвиваючи в ній здатність правильно радіти” (Політика, Книга Восьма, IV).

На думку Арістотеля, те, що музика містить у собі як щось сприятливе для користування дозвіллям, так і для розвитку інтелекту, робить її ефективним фактором освіти. Особливо це стосується морального виховання молоді. Адже, будучи одночасно і предметом виховання, і забавою, й інтелектуальною розвагою, музика виявляє потужний освітній потенціал, особливо для молоді.

Питання для повторення:

1. У чому полягає універсальне значення творчості Арістотеля?
2. У чому полягає епістемологічний поворот Арістотеля?
3. Що означає, за Арістотелем, знати дійсність?
4. У чому полягає, за Арістотелем, практична значущість знань?
5. Які типи розуму вирізняє Арістотель?
6. Що таке теоретичний розум?

7. Що таке практичний розум?
8. Що означає поняття фронесіс?
9. У чому полягають, за Арістотелем, основні завдання освіти?
10. Що характеризує, за Арістотелем, освічену людину?
11. Хто такий, за Арістотелем, невіглас?
12. У чому полягає освітня роль дозвілля?
13. Яка роль музичної освіти?

Література:

1. Арістотель. Нікомахова етика / Арістотель ; пер. В. Ставнюка. – Київ : Аквілон-Плюс, 2002. – 480 с. (білінгва).
2. Арістотель. Політика. Книга Сьома, Книга Восьма / Арістотель ; пер. О. Кислюка. – Київ : Основи, 2000. – 239 с.
3. Арістотель і аристотелізм // Філософська думка. – № 5. – 2016.

© Гомілко О. Є.

Стоїцизм

Заснування. Біля 301 р. до н. е. в місті Афіни була заснована стоїчна школа, яка з часом почала привертати багато послідовників. Стоїчна школа походить з кінічної, оскільки її засновник Зенон (бл. 335-262 рр. до н. е.) із Кітіона, на початку був кініком. Зв'язок цих шкіл проявлявся в тому, що їх етика була побудована на визнанні самодостатності чеснот. Серед цих чеснот основними були:

- поважність,
- розсудливість,
- оптимізм,
- віра у можливість досягнення блага (адже благо не поза нами, а тільки в нас самих).